

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA”, IAȘI
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII FILOLOGICE

CĂLIN TITI ALIN

La data de 11 septembrie 2017, ora 10.00, în Sala III.12, drd. CĂLIN Titi Alin va susține, în ședința publică, teza de doctorat cu titlul „Structuri paremiologice în traducerea românești ale romanului «Don Quijote de la Mancha»”, în vederea obținerii titlului științific de doctor în domeniul Filologie.

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte:

Prof. univ. dr. Magda JEANRENAUD, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Dragoș COJOCARU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,

Referenți:

Prof. univ. dr. Coman LUPU, Universitatea din București,

Prof. univ. dr. Georgiana LUNGU-BADEA, Universitatea de Vest din Timișoara,

Prof. univ. dr. Alexandru GAFTON, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA”, IAȘI
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII FILOLOGICE

ALIN TITI CĂLIN

Structuri paremiologice în traducerile românești ale
romanului *Don Quijote de la Mancha*

– rezumatul tezei de doctorat –

Coordonator științific,

PROF. DR. DRAGOȘ COJOCARU

Iași
2017

Cuprins

Introducere.....	5
1. Argument.....	5
2. Obiective.....	6
3. Metode de lucru.....	7
4. Structura lucrării.....	8
5. Stadiul actual al cercetărilor.....	9
Partea întâi: Preliminarii teoretice.....	11
1. Considerații generale asupra paremiologiei...12	
1.1. Obiectul de studiu.....	12
1.2. Origini.....	12
1.3. Particularități.....	14
1.4. Proverbul și alte specii înrudite. Zicătoarea.....	20
2. Aspecte ale paremiologiei române.....22	
3. Aspecte ale paremiologiei spaniole.....26	
4. Unități aforistice în literatură.....32	
5. Traducerea proverbelor.....36	
5.1. Teoria coșeriană asupra traductologiei.....	37
5.2. Strategii și tehnici traductologice.....	40
Partea a doua: Paremiologia în <i>Don Quijote de la Mancha</i>. Analiza contrastivă a traducerilor românești.....	46
1. Religia.....47	
1.1. Dumnezeu.....	47
1.2. Sfinții.....	58
1.3. Diavolul.....	61
1.4. Proverbe liturgice și ecleziastice.....	62
1.5. Învățăături biblice.....	66
1.6. Alte proverbe.....	72

2. Virtuți.....	75
2.1. Cinste.....	75
2.2. Curaj.....	82
2.3. Generozitate.....	86
2.4. Inteligență.....	87
3. Valori și aspecte ale existenței.....	88
3.1. Prietenie.....	88
3.2. Muncă.....	93
3.3. Precauție și discreție.....	100
3.4. Șansă.....	106
3.5. Aparențe.....	115
3.6. Aprecieri și valoare.....	122
3.7. Alte proverbe.....	126
4. Societatea.....	131
4.1. Legi.....	131
4.2. Ierarhii.....	132
4.3. Obiceiuri.....	136
4.4. Hrană.....	138
4.5. Bani sau alte beneficii materiale.....	141
5. Familia.....	153
5.1. Căsătoria.....	154
5.2. Dragostea.....	157
5.3. Femeia.....	160
6. Opoziții.....	164
6.1. Binele și răul.....	164
6.2. Viața și moartea.....	170
7. Defecte și vicisitudini.....	178
Concluzii.....	184
Bibliografie.....	192

Introducere

1. Argument

Lucrarea de față, **Structuri paremiologice în traducerile românești ale romanului *Don Quijote de la Mancha***, își propune **cercetarea contrastivă** a fondului paremiologic din romanul-capodoperă al lui Miguel de Cervantes și a modalității în care acesta a fost transpus în cele două traduceri din cultura română: traducerea din 1969, realizată de Edgar Papu și Ion Frunzetti și cea din 2004, semnată de Sorin Mărculescu. Cu o abordare pluridisciplinară, în cadrul **studiului paremiologic**, am prezentat contextul genetic, situațional-generic și funcțional al proverbelor originale, dar am făcut și precizări de ordin structural-compozițional, iar în **analiza traductologică**, realizată asupra variantelor românești, am urmărit adaosurile și omisiunile, permutările și substituțiile, subliniind eventualele incongruențe.

Motivația alegerii temei este dată de situarea între limbă și folclor a paremiilor și de ponderea acestora în memorabila operă a lui Cervantes. Formulele apoftegmatice din *Don Quijote de la Mancha* au fost consemnate de întreaga literatură paremiologică de specialitate, ce a evidențiat pe de o parte bogăția fondului de proverbe (inserat cu precădere în intervențiile lui Sancho Panza) și conturarea primelor coordonate teoretice ale paremiilor de către Miguel de Cervantes.

Premisele de la care am plecat au fost, pe de o parte, complexitatea și caracterul interdisciplinar al proverbelor în genere, întrucât aceste „adevărate nestemate ale gândirii poporului”, cum le numea Mihai

Eminescu, intră sub incidența mai multor arii de investigație (folclorul, lingvistica, istoria literaturii, filosofia, antropologia) și, pe altă parte, dificultatea traducerii acestor formule apoftegmatice. Acest tip de demers este mai anevoios în momentul în care se traduc texte ce conțin proverbe, de vreme ce, pe lângă păstrarea sensului și a particularităților formale și stilistice ale paremiilor originale, se impune a se avea în vedere contextul situațional-generic în care survin aceste structuri și asigurarea coerenței interne a discursului.

Actualitatea subiectului este dată de lipsa unor studii de acest gen în spațiul de cercetare românesc sau de stadiul incipient în care acestea se află. Prin modalitatea de analiză și rezultatele cercetării, lucrarea noastră poate contribui la clarificarea și dezvoltarea studiilor de traducere a proverbelor în textele beletristice. De asemenea, teza reprezintă un aport la evoluția multiculturalității, prin dezvoltarea tezaurului de înțelepciune spaniol, dar și o contribuție adusă hispanisticii și studiilor cervantine din spațiul românesc.

2. Obiective

Demersul nostru a dictat următoarele etape de cercetare:

- Identificarea și inventarierea proverbelor originale și a variantelor românești. În îndeplinirea acestui obiectiv, am avut în vedere notele de subsol ale lui Sorin Mărculescu, care a consemnat aproape de fiecare dată ocurența proverbelor, oferind forma lor originală, aspecte genetice (în special cele de natură biblică) și precizări ce țineau de tălmăcirea proverbului;

- Ordonarea unităților după criteriul tematic;
- Exprimarea sensului paremiilor;
- Precizarea contextului genetic, acolo unde bibliografia consultată oferea trimeri clare la *Biblie*, Antichitatea latină sau la particularități culturale, istorice, sociale;
- Menționarea contextului situațional-generic, astfel încât am putut stabili în ce situație și de către cine este emis proverbul;
- Indicarea funcționalității structurii, determinând intențiile emițătorului;
- Evidențierea unor caracteristici lingvistice, ce țin de alcătuirea internă a proverbului;
- Analiza tuturor mutațiilor (adiții, suprimări, inversiuni, substituiri) survenite în urma procesului de traducere, subliniind eventuale inadvertențe sau alunecări de sens.

3. Metode de lucru

Prima etapă în efectuarea analizei asupra proverbelor din *Don Quijote de la Mancha* a fost ordonarea acestora după criteriul tematic, astfel încât am recurs la postulatele și instrumentele de lucru ale **onomasiologiei**: dicționare și glosare.

Până în momentul de față nu există o metodologie clară a studierii proverbelor, însă lucrarea lui Pavel Ruxăndoiu oferă anumite direcții de investigație: **proverbul și relațiile contextuale**. Metoda de cercetare propusă de folclorist presupune contextualizarea proverbelor și stabilirea a trei contexte: genetic, situațional-generic și funcțional.

În realizarea analizei traductologice ne-am prevalat de aspecte ale teoriei lui Eugen Coșeriu asupra traductologiei, care am considerat că pot converge și asupra proverbelor, dar am inclus și alte elemente de terminologie specifică: gradul de echivalență, parafrizarea, traducerea literală sau calcul lingvistic. Pentru a urmări alterările suferite în urma procesului de traducere, am preluat modelul de cercetare propus de profesorul Stelian Dumistrăcel asupra discursului repetat, care își structurează analiza folosindu-se de figurile de construcție ale lui Quintilian. **Teoria *quadripartita ratio*** întâlnită la retorul latin relevă patru metode prin care se evidențiază deviațiile sau abaterile de la regulă: *adiectio* – (adăugarea); *detractio* (suprimarea); *transmutatio* (inversiunea); *immutatio* (substituirea).

Întrucât acest specimen de analiză cuprinde precizări asupra structurii, elementelor componente, dar, mai ales, confruntarea permanentă dintre paremiile originale și variantele românești, am recurs, de asemenea, la **metoda descriptivă** și cea a **analizei contrastive**.

4. Stadiul actual al cercetărilor

Problematica traducerii proverbelor prezente în romanul lui Cervantes a fost deja tratată în cercetarea românească. Ligia Brădeanu a susținut în 2012 teza de doctorat *Translation of phraseological units (idioms and proverbs) in literary texts*, prin care, plecând de la un solid aparat teoretic, efectua o analiză exclusiv traductologică a unităților frazeologice din patru texte literare (Charles Dickens – *David Copperfield*; Charles Dickens – *Martin Chuzzlewit*; Miguel de Cervantes – *Novelas ejemplares*; Miguel de Cervantes – *Don*

Quijote). Studiul traductologic avea ca scop identificarea procedeelor de traducere stabilite de P. Vinay și J. Dalbernet și pe cele ale lui A. Chesterman în transpunerea proverbelor în limba țintă, fără a efectua o analiză paremiologică sau a specifica mutațiile survenite în urma traducerii și limitându-se doar la prima tălmăcire.

Modalitățile de transpunere a unităților paremiologice în alte limbi au interesat și pe diferiți cercetători spanioli. María Jesús Barsanti Vigo elaborează un studiu contrastiv spaniol-german – *Análisis paremiológico de El Quijote en la versión de Ludwig Teck*, iar Javier García Albero realizează o lucrare de cercetare, susținută în 2013, *El refrán en las versiones clásicas del Quijote al francés y alemán: estudio traductológico, paremiológico, lingüístico e histórico-cultural*, ce încă nu a fost publicată, în care analizează corespondențele din limba franceză și limba germană a proverbelor *donquijotești*. De asemenea, s-au realizat numeroase antologii și colecții de expresii apoftegmatice ale paremiilor întrebuițate de Cervantes, fără ca acestea să fie analizate. Amintim câteva lucrări de paremiografie precum: *Los refranes del Quijote*, de José Coll y Vehí, în 1874; *Los refranes del Quijote*, de Elias Olmo Canalda, în 1998; *Refranero del Quijote*, de José Alejandro Torres, în 2005.

5. Structura lucrării

Teza de doctorat este împărțită în patru secțiuni. În prima parte a introducerii, se argumentează motivația alegerii temei, relevanța și actualitatea acesteia, sunt indicate scopul și metodele de cercetare, precum și stadiul cercetărilor asupra temei de investigație.

Lucrarea propriu-zisă este structurată în două părți: în prima parte se realizează o incursiune asupra unor elemente generale de paremiologie. Sub auspiciile culturii române și spaniole, am avut în vedere creionarea principalelor coordonate ale originii proverbelor, a unor trăsături și funcții specifice, precum și taxonomiile proverbelor. De asemenea, expunem aspecte ale paremiologiei române și spaniole și câteva teorii asupra uzului unităților aforistice în literatură, iar în finalul studiului de factură teoretică comentăm direcțiile de traducere a proverbelor și zicătorilor, așa cum se întrezăresc din puținele lucrări de specialitate.

Posterior preliminarilor teoretice, în a treia parte a studiului nostru, se realizează analiza structurilor paremiologice în traducerile românești din romanul lui Cervantes. Proverbele identificate au fost împărțite în șapte categorii tematice: religia, virtuți și valori ale existenței, societatea și familia, opoziții (binele și răul, viața și moartea), defecte și vicisitudini. După clasarea fiecărui proverb într-o categorie și o subcategorie, structurile paremiologice au fost analizate în conformitate cu etapele, obiectivele și metodele menționate la începutul cercetării.

Concluzii

În cadrul paremiilor ce au ca temă **religia**, am pornit într-un demers descendent, de la paremiile ce îl au ca referent pe Dumnezeu, pe sfinți, diavol, ca în final să discutăm proverbele privitoare la obiceiuri religioase, activitatea bisericească sau învățături biblice. În mod vădit, cea mai mare parte a acestor proverbe au ca geneză *Sfintele Scripturi*, atât cărțile *Vechiului Testament* – *Pildele lui Solomon* (1,7): *el principio de la sabiduría el temor de Dios*; *Cartea lui Iov* (5,18): *Dios que da la llaga, da la medicina*, cât și *Noul Testament* - *Evangelhia lui Matei* (10, 29): *no se mueve la hoja en el árbol sin la voluntad de Dios*; *Epistola a doua către Tesaloniceni* (3, 10): *a Dios rogando y con el mazo dando*.

Enunțurile gnomice apar de fiecare dată inserate în dialog, în intervențiile personajelor, singura abatere de la această regulă fiind momentul în care preotul și bărbierul ard nu doar cărțile cavalerești, ci și pe cele care ar fi meritat să rămână. Cervantes sintetizează această nedreptate utilizând proverbul *pagan a las veces justos por pecadores*.

Cu excepția a două unități, *tras la cruz está el diablo* și *Iglesia, mar o casa real*, ce sunt izolate sau anunțate printr-o marcă lingvistică la nivelul discursului, având calitatea de enunțuri autonome, toate formulele ce au ca tematică religia apar asimilate în frază. Funcționalitatea acestora este de a comenta sau a califica o situație, dar și de motivare sau justificare a unui raționament. Majoritatea frazelor cu tematică biblică apar precedate de conjuncții cu valoare cauzală: *porque a*

quien se humilla, Dios le ensalza; que no se mueve la hoja en el árbol sin la voluntad de Dios; que Dios que da la llaga, da la medicina.

Tendința paremiilor este de a avea o alcătuire bimembră, sub forma unei ipoteze și a unei sentințe sau concluzii: *quien yerra y se enmienda, a Dios se encomienda, quien busca el peligro perece en él*, însă se produc și maxime populare unimembre: *la alabanza propia envilece; cada uno es hijo de sus obras*. Particularitățile morfosintactice ale proverbelor românești identificate de Coșbuc sunt frecvente și în cazul proverbelor spaniole. Unele fraze conțin propoziții subiective introduse de un relativ: *quien busca el peligro perece en él*, iar altele prezintă particule de comparații: *más vale al que Dios ayuda que al que mucho madruga*. Caracteristica lingvistică specifică proverbelor spaniole este, așa cum a afirmat María Josefa Canellada, suprimarea verbelor sau a altor categorii gramaticale și utilizarea substantivelor, astfel încât multe din paremiile spaniole sunt fraze nominale: *Iglesia, o mar o casa real; A pecado nuevo, penitencia nueva*.

Cele două traduceri nu au coincis în niciun moment, nici măcar atunci când structura logico-semantică o permitea. Tâlcuitorii au ales întotdeauna corespondenți diferiți, Sorin Mărculescu fiind cel care s-a apropiat de terminologia spațiului cultural-religios român. Dacă Edgar Papu transpune sintagme precum *a quien se humilla* sau *el temor de Dios* cu *pe cine se umilește*, respectiv *teama de Dumnezeu*, Sorin Mărculescu le echivalează: *pe cine se smerește și frica de Dumnezeu*. Referirile la divinitate sunt clare și numeroase la nivelul proverbelor, iar acestea au fost desemnate în traduceri

prin numirea lor directă, dar și prin antonomază. Edgar Papu tălmăcește formula *a Dios rogando y con el mazo dando* cu *la ceruri rugi rostești, iar cu ciocanul tot lovești*. Sorin Mărculescu se apropie mai mult de înțelesul apoftegmatic al formulei originale: *roagă-te la Dumnezeu și dă-i cu maiul greu*. În pofida acestor inadvertențe, traducerea lui Edgar Papu este etnocentrică, orientată către cultura țintă. Opțiunea traducătorului de a naturaliza discursul este evidentă în strategia tălmăcirii proverbului *El hombre propone y Dios dispone*. Papu preferă să întrebuițeze un corespondent care are nu doar un caracter lingvistic total diferit (se anulează trimiterea la divinitate), ci și un înțeles prea puțin apropiat de formula originală: *socoteala din târg nu se potrivește cu cea de acasă*. Aceeași abordare este valabilă și pentru zicătoarea *Dios sabe lo que será mañana – Dumnezeu cu mila*. În schimb, aceste două enunțuri sunt transpuse literal de Mărculescu cu: *omul propune și Dumnezeu dispune*, respectiv *măine știe Dumnezeu ce va fi*.

Prin perpetua naturalizare a enunțurilor gnomiche, primul traducător reușește să creeze grație rimei, cel puțin pentru tematica religiei, iluzia unor proverbe: *A pecado nuevo, penitencia nueva – Altă greșeală, altă canoneală*. De cealaltă parte, Sorin Mărculescu traduce unitatea menționată anterior: *La păcat nou, penitență nouă*, devalând opțiunea sa de a se orienta către textul original, de a transpune tipologia și stereotipia paremiilor întrebuițate de Cervantes.

Primul traducător efectuează permutații, schimbări ale poziționării lexemelor, în vreme ce al doilea traducător păstrează topica unității paremiologice originale: *no se mueve la hoja en el árbol sin la voluntad*

de Dios – o frunză nu se mișcă în copac fără voia lui Dumnezeu – nu mișcă nici o frunză-ntr-un copac fără voia lui Dumnezeu. Dacă Sorin Mărculescu conservă toți constituenții frazei paremiologice originale, Edgar Papu recurge adesea la procedeul de *immutatio*, așa cum se operează cu formula *Dacă Dumnezeu zice da, alții n-or să spună ba*. Tâlcuitorul a substituit constituentul nominal *Sfântul Petru* cu pronumele nehotărât *alții*, forma originală fiind: *pues si Dios Nuestro Señor se la dio, San Pedro se la bendiga*. În egală măsură, Papu a reconstruit unele paremii prin operația de *adiectio*. Adjoncțiunea s-a realizat fie prin inserarea unor elemente noi precum în *Iglegia, o mar o casa real*, tradusă cu *Sau nava bisericii, sau nava pe mare, sau, și mai bine, casa domnitoare*, fie prin reiterarea unor lexeme deja existente în unitate: *quien busca el peligro perece en él – cine caută primejdie, în primejdie piere*. Chiar dacă mijloacele de echivalare sau de construire a structurilor paremiologice diferă, considerăm că ambele traduceri au reușit să transmită nu doar sensul, ci și parte din aspectele structurale ale paremiilor originale.

Paremiile despre **virtuți și valori ale existenței** au cea mai mare pondere. Majoritatea proverbelor și zicătorilor din operă emit învățături sau constatări asupra cinstei, generozității, muncii, prieteniei, precauției etc. Structurile prezente în această categorie au un fond genetic diferit față de cel al proverbelor cu tematică religioasă. Anumite proverbe sunt revendicate de Antichitatea clasică: *buen corazón quebranta mala ventura* provine dintr-un enunț al lui Plaut - *Bonus animus in re mala dimidium mali*; *el que luego da, da dos veces* îi aparține lui Pubilius Syrus - *Bis dat qui cito dat*,

iar *una golondrina no hace verano* este o maximă folosită de către Aristotel, în *Etica Nicomahică: cu o rândunică nu se face primăvară*.

Așa cum am menționat în partea teoretică, George Coșbuc consideră că geografia sau istoria pot fi izvorul anumitor formule, constituind, credem noi, proverbele *endemice* sau culturale. În secțiunea proverbelor despre valori ale existenței am analizat un proverb specific contextului istoric spaniol. *No se ganó Zamora en una hora* amintește de un episod din istoria Spaniei: asedierea vreme de șapte luni a orașului Zamora. De asemenea, investigând genetica unui proverb, am descoperit o teorie conform căreia însuși Cervantes este creatorul unei paremii: *No pidas de grado lo que puedes tomar por fuerza*.

Caracteristicile structural-formale ale unităților paremiologice din a doua categorie sunt diverse, însă am remarcat că se respectă tipologia expresiilor ce au un mod de alcătuire binar, ce adesea suprimă verbele pentru a întrebuița cu precădere sintagme nominale: *Hombre apercibido, medio combatido; A dineros pagados, brazos quebrados*. Aidoma tematicii anterioare, o serie de unități aforistice sunt construite pe un model sintactic de comparație: *vale más buena esperanza que ruin posesión; Más vale salto de mata que ruego de hombres buenos; más vale un toma que dos te daré; más vale pájaro en mano que buitre volando*. Spre deosebire de unitățile paremiologice despre religie, frazele prezentei secțiuni conțin mai multe negații: *No es oro todo lo que reluce; No es la miel para la boca del asno*. Un procentaj important de proverbe au în componența lor pronume relative: *a quien cuece y amasa, no le hurtas hogaza*;

quien destaja no baraja; quien te da el hueso, no te querría ver muerta; Quien te cubre, te descubre. Acestor propoziții ce conțin subordonate subiectivale li se alătură, de asemenea, o serie de proverbe cu construcții de subordonate circumstanțiale – *donde no piensa, salta la liebre; Donde una puerta se cierra, otra se abre* – multe dintre acestea fiind fraze independente, anunțate și marcate de locutor: *que también se dice <cuando te dieran la vaquilla, corre con la soguilla>, y <cuando viene el bien, mételo en tu casa>.*

Funcțiile discursive ale proverbelor sunt de motivare a unei judecăți, de calificare, dar și de autocaracterizare. Sancho Panza folosește un cumul paremiologic de trei structuri paremiologice pentru a se autocaracteriza: *soy quien <júntate a los buenos, y serás uno de ellos>; y soy de aquellos <no con quien naces, sino con quien paces> y de los <quien a buen árbol se arrima, buena sombra le cobija>.* Toate aceste formule dezvăluie raportul dintre Sancho și don Quijote, exprimând dorința scutierului de a semăna moralmente cu stăpânul său.

Fără îndoială, Sancho este personajul care cunoaște cel mai bine înțelepciunea populară. Scutierul evocă chiar și patru paremiile odată, însă, uneori, le răstălmăcește pentru a le adapta contextului său situațional. Dorind să scape de vânătoarele, Sancho spune că activitatea nu i s-ar potrivi unui guvernator al unei insule, motivându-și teoria cu proverbul *el buen gobernador, la pierna quebrada, y en casa.* Formula în cauză este denaturată, cea originală făcând referire la cinstea femiei: *la mujer honrada, la pierna quebrada, y en casa.*

În comparație cu proverbele de sorginte sau tematică biblică, unele proverbele și zicători despre virtuți și valori ale existenței au echivalenți totali în paremiografia românească. Unități paremiologice precum *no se ha de mentar la sogă en casa del ahorcado* și *donde no piensa, salta la liebre* au fost echivalate de traducători cu: 1. *nu trebuie să vorbești de funie în casa spânzuratului*; 2. *nu trebuie să pomenești de funie în casa spânzuratului*, respectiv: 1. *nu știi de unde sare iepurele*; 2. *De unde nu te-aștepți sare iepurele*. Dacă în câteva cazuri de acest gen, am întâlnit la nivelul ambelor traduceri procedee de echivalare totală sau parțială, în cazul altor paremii, traducătorii au avut abordări diferite. De pildă, proverbul *más vale pájaro en mano que buitre volando* permite transpunerea unei structuri deja existente în cultura țintă, așa cum a acționat Ion Frunzetti: *nu-i bine să dai vrabia din mână pe cioara din par*. Or, Sorin Mărculescu preferă să o calchieze: *mai mult face o pasăre în pumn decât un vultur în zbor*. E drept că această paremie acceptă acest tip de strategie, întrucât se transpun caracteristicile formale, stilistice, metaforice ale enunțului din limba-sursă. Aceași strategie s-a urmărit și în traducerea proverbului *No se ganó Zamora en una hora*. Edgar Papu propune o expresie universală – *Nici Domnul n-a zidit lumea într-o singură zi*, în vreme ce al doilea traducător realizează o traducere literală – *Nici Zamora n-a fost cucerită într-o clipită*. Pe de o parte se adaptează enunțul gnomic, iar pe de altă parte se calchiază structura, explicându-se într-o notă de subsol întregul său context genetic.

Primii traducători au naturalizat adesea formulele apoftegmatice, însă, uneori, această strategie nu s-a

dovedit a fi viabilă. Prin traducerea proverbului *al buen entendedor, pocas palabras* cu zicătoarea românească *doar n-o să vând castraveți grădinarului*, Edgar Papu și Ion Frunzetti s-au îndepărtat de sensul proverbial al paremiei originale. Nici parafrizarea lui Sorin Mărculescu nu este o construcție mai bună: *cui înțelege, vorbe puține*. În cazul de față, considerăm că ar fi fost mai potrivită o traducere literală a formei latinești, din care izvorăște proverbul spaniol: *intelligentia, pauca* – inteligentului, puține cuvinte.

În procesul de traducere a paremiilor ce nu au echivalent în paremiografia românească, toți traducătorii au avut în vedere că trebuie să creeze unități ce prezintă particularități formale, specifice proverbelor, pentru a crea iluzia unor proverbe. Tălmacii au creat rime, chiar și atunci când proverbele spaniole nu aveau această caracteristică. De exemplu, *el pan comido y la compañía deshecha* a fost tradus: 1. *Praznicu-i gătat, oaspeții-au plecat*; 2. *pâinea mâncată și tovarășia stricată*. Cu toate acestea, Edgar Papu nu a transpus de fiecare dată particularitățile prozodice ale proverbelor. Acest tip de incongruență s-a produs la nivelul proverbului *ni tome checho, ni pierda derecho*, tradus: *nici să ia mită, dar nici să-și nesocotească drepturile*. Sorin Mărculescu, însă, recuperează efectul stilistic al textului sursă: *să nu ia mită și să n-o dea cotită*.

Unitățile paremiologice ce au ca temă **societatea** sunt cristalizări ale înțelepciunii populare, în unele dintre acestea consemnându-se aspecte sociale și culturale ale epocii. *Más vale migaja de rey que merced de señor* dezvăluie forma de organizare a societății, denunțând o stare de spirit antifeudală. De asemenea, *buenas son*

mangas después de Pascua, proverb utilizat pentru a exprima că un dar sau un lucru bun este binevenit oricând, izvorăște dintr-o tradiție al vremii¹. Modalitatea de traducere a acestor două proverbe „endemice” relevă încă o dată abordarea diferită a traducătorilor. Edgar Papu și Ion Frunzetti optează pentru o traducere etnocentrică, orientată către spațiul românesc, primul proverb fiind tradus: *Mai bine fărâmițe din mâna domnitorului decât pomană grasă din mila dregătorului*, iar al doilea, cu două formule diferite din punct de vedere structural-stilistic, dar similare în ceea ce privește sensul proverbial: *nu-ți pică greu vărzările nici după Anul Nou, că la casă nouă cad bine plocoanele și după nuntă*. De această dată, aceste structuri paremiologice propuse de primii tălmaci sunt superioare, credem noi, variantelor lui Sorin Mărculescu, care propune o traducere exocentrică: *Mai de preț e firimitura regelui decât hatârul seniorului* pentru primul proverb și *plocoane-i bine să-nșfaci și după Paști* pentru al doilea.

Majoritatea paremiilor din a patra categorie tematică sunt emise de către Sancho Panza, adesea într-un cumul paremiologic, fie pentru a-și motiva spusele, fie pentru a califica sau comenta anumite situații. De exemplu, proverbele despre beneficiile materiale sunt amintite când îi cere lui don Quijote o răsplată pentru serviciile sale. Totodată, unitățile aforistice despre hrană

¹ Așa cum am comentat în cadrul analizei proverbului, oamenii obișnuiau să-și dăruiască o pereche de mâneci de Paști, iar întrucât croitorii nu puteau răspunde la timp tuturor comenzilor, de cele mai multe ori, cadoul nu ajungea la timp. Chiar dacă erau primite după sărbători, se considera că nu este politicos să refuzi un cadou, cu atât mai mult cu cât acesta era oricând de bun augur.

sunt exprimate tot de Sancho, *De paja y de heno*, fiind singurul proverb ce este redat trunchiat. În fața acestei situații, traducătorii se poziționează diferit. Edgar Papu traduce forma integrală a enunțului *De paja y de heno, mi vientre lleno – Ori cu paie, ori cu fân, burdihanul tot e plin*, în vreme ce Sorin Mărculescu rămâne fidel textului original și o transpune parțial în text – *Cu fân ori paie cu hurta* și total în nota de subsol – *Cu fân ori paie, cu hurta îmi umplu burta*.

Ultimele categorii tematice au gradul cel mai mic de difuzare. În cadrul nodului tematic al **familiei** am inserat proverbe despre căsătorie și dragoste, dar procentajul cel mai mare îl au unitățile paremiologice despre femei. Formulele în cauză sunt emise cu precădere de Teresa în timpul unei discuții cu Sancho despre aspirațiile scutierului de a fi guvernatorul unei insule, dar și despre căsătoria fiicei lor. În cadrul acestui context situațional, Teresa evocă, aidoma scutierului, un cumul paremiologic de două proverbe: *la mujer honrada, la pierna quebrada, y en casa; y la doncella honesta, el hacer algo es su fiesta*. Proverbele despre femei au rimă și ritm, particularități transpuse de fiecare dată de Mărculescu, dar omise de Papu în cazul unei singure paremii. *El consejo de la mujer es poco, y el que no lo toma es un loco* a fost tradusă de primul tălmăci: *Sfatul femeii nu face nici cât o ceapă degenerată și acela care-l nesocotește e un mare negliob*, iar al doilea traducător propune: *Sfatul muierii e strâmb, dar cine nu-l ascultă e un nătâng*. Observăm strategia lui Papu de a augmenta enunțurile, construindu-le cu expresii populare (*nu face cât o ceapă degerată*), chiar dacă asta presupune să piardă caracterul prozodic al formulei originale, și

opțiunea lui Mărculescu de a conserva constituenții și efectul stilistic al textului de plecare, întrebându-se termenii populari (*mujer-muiere*).

În capitolul al VI-lea, am analizat structurile paremiologice al căror semantism fac trimitere la: bine și rău, viață și moarte. Uneori, paremiile din această secțiune conțin **opozitii** antonimice substantivale (*váyase el muerto a la sepultura y el vivo a la hogaza*) și alcătuirii atât bimembre (*el que larga vida vive, mucho mal ha de pasar*), cât și unimembre (*Cuidados ajenos matan al asno*). Aceste structuri compoziționale, însă, nu s-au conservat de fiecare dată. Proverbul unimembru amintit mai sus a fost transpus cu o structură binară: *Ca să-ți scapi vecinul, îți ucizi asinul*. Mai mult decât atât, modalitatea de tălmăcire a proverbului este eronată, deoarece se anulează complet sensul paremiei originale. Unitatea condamnă amestecul nedorit și nemotivat în treburile altora și este întrebunțată în contextul criticii aduse de scutierul Cavalerului Pădurii stăpânului său. Sorin Mărculescu efectuează o traducere literală, dar care se dovedește a fi o opțiune mai bună: *Grijile altora îl omoară pe măgar*.

Sintetizând, proverbele și zicătorile din romanul lui Cervantes propagă învățături, constatări și principii despre diferite aspecte ale vieții, dar predomină paremiile cu tematică biblică și cele despre virtuți și valori ale existenței, contextul genetic al acestor unități fiind revendicat de *Sfintele Scripturi*, Antichitatea greacă și latină, de experiențele sociale, culturale și umane ale epocii. Unitățile paremiologice au fost evocate constant, în diferite situații, însă cu precădere în dialog, în discursurile personajelor. Astfel, formulele apoftegmatice

au semnalat intențiile comunicative ale vorbitorilor de motivare, calificare, (auto)caracterizare, avertizare și persuadare. Tipologiile structural-formale ale acestor expresii ar fi: alcătuirea bimembră; elidarea verbelor și valorificarea substantivelor; întrebuițarea subordonatelor circumstanțiale (temporale și de loc), dar mai ales a subiectivelor și a raporturilor de comparație; rima.

Cu puține excepții, cele două tălmăciri au respectat particularitățile formal-stilistice și sensul structurilor paremiologice originale, evitând procedeul de *detractio*. La nivelul primei traduceri a fost mai pregnantă intervenția traducătorilor, ce au recurs la adaosuri, permutări și substituiri. Edgar Papu și Ion Frunzetti au naturalizat aproape de fiecare dată paremiile, fie prin utilizarea unor echivalenți deja existenți în paremiografia românească, fie prin întrebuițarea unor expresii sau locuțiuni. În mod vădit, traducătorii și-au propus să tulbure cât mai puțin cititorul, căutând să creeze versiuni românești ale proverbelor spaniole. Acestei traduceri etnocentrice se opune Sorin Mărculescu, care preferă să provoace cititorul, efectuând o traducere literală, exocentrică, cu informații și explicații în notele de subsol. În pofida acestui deziderat, traducătorul reușește să creeze iluzia unor proverbe, grație, în special, găsirii unor corespondenți populari și realizării rimei. Considerăm că ambele strategii sunt valabile, meritul traducătorilor fiind acela de a îmbogăți fondul paremiologic românesc, valorizându-l pe cel spaniol.

Bibliografie

I. Izvoare

Biblia sau *Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.

Cervantes Saavedra, Miguel de, *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*, vol. I-II, Edición (introducción, texto y notas) de John Jay Allen, Cátedra, Madrid, 1991.

Cervantes Saavedra, Miguel de, *Iscusitul hidalgo don Quijote de la Mancha*, vol. I-IV, traducere de Edgar Papu și Ion Frunzetti, cu un studiu introductiv de G. Călinescu, Editura pentru Literatură, București, 1969.

Cervantes Saavedra, Miguel de, *Don Quijote de la Mancha*, vol. I-II, traducere, cuvânt înainte, cronologie, note și comentarii de Sorin Mărculescu, cu un studiu introductiv de Martín de Riquer, Editura Paralela 45, Pitești, 2004.

II. Dicționare și Enciclopedii

Avram, Arina, *Enciclopedia înțelepciunii. 107 învățăminte din proverbele lumii*, Editura All, București, 2011.

Bastús y Carrera, Vicente Joaquín, *La sabiduría de las naciones ó Los evangelios abreviados*, Librería de Salvador Manero, Editor, Barcelona, 1862

Breban, Vasile; Caranache, Ana, *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, Editura Științifică, 1969.

- Bizzarri, Hugo. O., *Diccionario de paremias cervantinas*, Universidad de Alcalá, Servicio de Publicaciones, Alcalá de Henares, 2015
- Botezatu, Grigore, Hîncu, Andrei, *Dicționar de proverbe și zicători românești*, Editura Litera, București, 2001.
- Campos, Juana G. y Barella, Ana, *Diccionario de refranes*, tercera edición, Espasa, Madrid, 2000.
- Canellada, María Josefa; Pallares, Berta, *Refranes. 700 refranes con sus correspondenties daneses*, Stougaard Jensen, Copenhagen, 1997.
- Cantera Ortiz de Urbina, Jesús, *Diccionario Akal del refranero latino*, Ediciones Akal, Madrid, 2005.
- Collins, John, *A dictionary of Spanish proverbs*, Edward Lumley, 27, Chancery Lane, London, 1834.
- Cuceu, I., *Dicționarul proverbelor românești*. București - Chișinău: Editura Litera Internațional, 2008.
- Dumitrăcel, Stelian, *Pînă-n pînzele albe: expresii românești*, Institutul European, Iași, 2001.
- Extabe, Regino, *Diccionario de refranes comentado*, Ediciones de la Torre, Madrid, 2012
- Fernández, Mauro, *Diccionario de refranes*, Alderaban, Madrid, 1994.
- Flonta, Teodor, *Dicționar englez-spaniol-portughez-român de proverbe echivalate*, Editura Teopa, București, 1992.
- Ghițescu, Mihaela, *Dicționar de proverbe spaniol-portughez-român*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1980.
- Mancing, Howard, *The Cervantes Encyclopedia L-Zvol. II*, Greenwood Press, Londra, 2004.

- Martínez López, Juan Antonio; Jørgensen, Annette Myre, *Diccionario de expresiones y locuciones del español*, Ediciones de la Torre, Madrid, 2009
- Neagu, Valeria, Neches, Maria Gabriela, *Dicționar frazeologic spaniol-român*, Univers Enciclopedic Gold, București, 2008.
- Pisot, Rafael, Mahalu, Loreta și Teodorovici, Constantin, *Dicționar spaniol-român de expresii și locuțiuni*, Iași: Polirom, Iași, 2002.
- Solís, José Antonio, *El libro de todos los refranes*, El arca de papel Editores, La Coruña, 2009.
- Sbarbi, José María, *El libro de los refranes: colección alfabética de refranes castellanos*, Librería de D. Leon Pablo Villarde, Madrid, 1872
- Strauss, Emanuel, *Concise Dictionary of European Proverbs*, Routledge, London and New York, 1998.
- *** *Colección de refranes y locuciones familiares de la lengua castellana, con su correspondencia latina*, Librería de Juan Olivares, Editor, Barcelona, 1841.
- *** *Colección de refranes, adagios, y locuciones proverbiales, con sus explicaciones é interpretaciones*, recopilada y publicada por Don Antonio Jiménez, Imprenta Pierart Peralta, Madrid, 1933.
- *** *Diccionario de anécdotas, dichos, ilustraciones, locuciones y refranes adaptados a la predicación cristiana*, Editorial Clie, Barcelona, 2006.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, Editura Academiei Române, tomul I (A-B), tomul II (C), tomul IV (D), tomul VI (F-Î), tomul VII (J-L), tomul IX

(M), tomul X (N-O), tomul XI (P-Q), tomul XVI (T), tomul XIX (V-Z), București, 2010.

*** *Refranes de la lengua castellana*, Imprenta de Agustín Roca, Barcelona, 1815.

*** *Refranero, sentencias y pensamientos recogidos en la inmortal obra de Cervantes, <Don Quijote de la Mancha>*, selección de texto e introducción por Francisco Calero, Guillermo Blázquez Editor, Madrid, 1999.

III. Lucrări de specialitate

Baker, Mona, *In other words. A coursebook on translation*, Routledge, London, 1997.

Barsanti Vigo, María Jesús, *Análisis paremiológico de «El Quijote» de Cervantes en la versión de Ludwig Tieck*, Peter Lang, 2003.

Bărdăanu, Ligia, *Translation of phraseological units (idioms and proverbs) în literary texts*, teză de doctorat, Iași, 2012.

Burke, Ulck Ralph, *Sancho Panza's Proverbs*, Wildside Press, 2007.

Canellada, María Josefa, *Refranero español. Refranes, clasificación, significación y uso*, Editorial Castalia, Madrid, 2001.

Cantera Ortiz de Urbina, Jesús; Sevilla, Julia, *Refranes, otras paremias y fraseologismos en Don Quijote de la Mancha*, Editorial: University of Vermont, Vermont, 2005.

Casares, Julio, *Introducción a la lexicografía moderna*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1950.

- Catford, J. C., *A Linguistic Theory of Translation*, Oxford University Press, London, 1965.
- Călinescu, George; Beniuc, M.; Rosetti, Al; Vianu, Tudor, *Istoria literaturii române*, vol.I, Editura Academiei, București, 1964.
- Chesterman, Andrew, *Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory*, Amsterdam/Philadelphia, 1997.
- Cobos López de Baños, Ignacio, *Refranero y dichos del campo de todas las lenguas de España*, Mijan, Madrid, 1989.
- Coll y Vehí, José, *Los refranes del Quijote*, Imprenta del diario de Barcelona, Barcelona, 1874.
- Colombí, María Cecilla , *Los refranes en el Quijote: texto y contexto*, Scripta Humanística, 1989.
- Conca, María, *Paremiologia*, Universitat de Valencia, Valencia, 1990.
- Danilov, Ilie, *Paremiologia rusă din perspectivă comunicativă, lingvistică și stilistică*, Editura Sirius 4, Veliko Turnovo, 1995.
- Danilov, Ilie, *Repere ale paremiologiei românești*, Editura Moldova, Iași, 1997.
- Dumistrăcel, Stelian, *Discursul repetat în textul jurnalistic*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2006.
- Espinosa de, Francisco, *Refranero*, Anejos del Boletín, Madrid, 1968.
- García Albero, Javier, *El refrán en las versiones clásicas del Quijote al francés y alemán: estudio traductológico, paremiológico, lingüístico e histórico-cultural*, teză de doctorat susținută la

- Universidad de Alicante, Facultad de Filosofía y Letras, Alicante, 2013.
- García Salas, José Jesús, *Lenguaje coloquial, los refranes y El Quijote de Cervantes el refranero venezolano*, Caracas, 1984.
- Gómez Tabanera, José Manuel, *Refranero Español*, Publicaciones españolas, Madrid, 1954.
- Horozco, Sebastián de, *Teatro universal de proverbios*, Ediciones Universidad de Salamanca, Salamanca, 2005
- Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina; Varga, Melita Aleksa (eds.), *Introduction to paremiology: A Comprehensive Guide to Proverbs studies*, De Gruyter Open Ltd., Varşovia, Berlin, 2014.
- Iordan, Iorgu, *Stilistica limbii române*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1975.
- Martín Caro y Cejudo, Gerónimo, *Refranes y modos de hablar castellanos, con los latinos que les corresponden*, Madrid en la Imprenta real, 1792.
- Mieder, Wolfgang, *Proverbs: a handbook*, Greenwood Press, London, 2004.
- Milică, Ioan, *Lumi discursive: studii de lingvistică aplicată*, Editura Junimea, Iaşi, 2013.
- Muntean, George, *Proverbe româneşti*, Editura Pentru Literatură, Bucureşti, 1967.
- Muñoz Iglesias, Salvador, *Lo religioso en Don Quijote. Estudio Teológico de San Idelfonso*, Seminario Conciliar, Toledo, 1989.
- Negreanu, Constantin, *Structura proverbelor româneşti*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1983.

- Negreanu, Constantin, *Istoria proverbului românesc*,
 Ediție îngrijită și prefață de Pr. Al. Stănciulescu-
 Bârda, Editura Cuget Românesc, 1998.
- Nida, Eugene, *Toward a Science of Translating*, Leiden,
 1964.
- Nida, Eugene, Taber, Charles, *The theory and practice of
 translation*, E. J. Brill. Leiden, 1969.
- Papadima, Ovidiu, *Literatură populară română*, Editura
 Pentru Literatură, București, 1968.
- Penadés Martínez, Inmaculada, *70 Refranes para la
 enseñanza del español*, Arco Libros, Madrid,
 2008.
- Permyakov, G.L., *From proverb to folk-tale*, translated
 from the Russian by Y.n. Filipov, Central
 Department of Oriental Literature, Moscow,
 1979.
- Privat, Maryse, *Algunas reflexiones sobre la traducción
 de fórmulas gnómicas incluidas en textos
 literarios*, în Revista de Filología de la
 Universidad de la Laguna, Nr. 16, 1998.
- *** *Los refranes del Quijote*, recopilados y comentados
 Elias Olmo Canalda, CIE Noviembre, Marid,
 1998.
- *** *Refranero clásico español*, selecție, introducere, note
 și vocabular realizate de Felipe C. R. Maldonado.
- Rosenbalt, Ángel, *La lengua del Quijote*, Gredos,
 Madrid, 1971
- Ruiz Villamor, Jesús María, *Refranero popular
 manchego y los refranes del Quijote*, Ciudad
 Real, Diputación Provincial de Ciudad Real,
 1998.

- Ruxăndoiu, Pavel, *Proverb și context*, Editura Universității din București, București, 2003.
- Samaniego Fernández, Eva, *La traducción de la metáfora*, Secretariado de publicaciones e intercambio científico, Universidad de Valladolid, Valladolid, 1996.
- Sbarbi y Osuna, José María, *El Refranero general español*, Imprenta de A. Gómez Fuentenebro, Madrid, 1874,
- Sevilla Muñoz, Julia; Criada Álvarez, Carlos A.; Zurdo-Ruíz-Ayúcar, María I. Teresa, *Estudios paremiológicos. La investigación paremiológica en España. Los refranes y «El Quijote»*, Atenas, Editorial Ta kalós keímena, 2008.
- Stanciu Stoian și Petre Alexandru, *Pedagogie și folclor: gândirea pedagogică a poporului reflectată în proverbe și zicători*, București, Editura didactică și pedagogică, 1978.
- Tabarcea, Cezar, *Poetica proverbului*, Editura Minerva, București, 1982.
- Taylor, Archer, *The Proverb*, Harvard University Press, Cambridge/Massachusetts, 1931.
- Torres, Alejandro, *Refranero del Quijote*, Editorial Lectorum, México, 2004.
- Vinay, Jean-Paul & Darbelnet, Jean, *Comparative Stylistics of French and English. A Methodology for Translation*, translated and edited by Juan C. Sager & M.-J. Hamel, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1995.
- Vrabie, Gheorghe, *Folclorul. Obiect – principii – metodă – categorii*, EA, București, 1970.

Zuluaga, Alberto, *Traductología y fraseología*, în *Paremia*, Nr. 8, Madrid, 1999.

IV. Studii și articole

Abrahams, Roger D. și Babcock, Barbara A., *The Literary use of proverbs*, în „The Journal of American Folklore”, Vol. 90, N.358, American Folklore Society, 1977, pp. 414-429.

Almela Pérez, Ramón, Sevilla Muñoz, Julia, *Paremiología contrastiva: propuesta de análisis lingüístico* în „Revista de investigación Lingüística”, Nr. 1, vol. III, 2000, pp. 7-47.

Akbari, Monireh, *Strategies for Translating Idioms*, în „Journal of Academic and Applied Studies”, vol. 3 (8), 2013, pp. 32-41.

Brădeanu, Ligia, *Dificulties and Strategies in the Translation of Proverbs (with illustration of the translation into English of proverbs from Don Quijote)* în „AUI”, secțiunea III e, Lingvistică, tomul LIV, 2008, pp. 179-196.

Combet, Louis, *Los refranes en la literatura* în „Euskera”, XLI (2. Aldia), Durango, 1996, pp. 821-839.

Corpas Pastor, Gloria, *Acerca de la (in)traducibilidad de la fraseología*, în G. Copras Pastor (ed.), „Las lenguas de Europa: estudios de fraseología, fraseografía y traducción”, Comares, Granada, 2000, pp. 483-522.

Corpas Pastor, Gloria, *Grados de traducción transléctica de las locuciones en inglés y en español*, în R. J. Sola, L.A.Lázaro, J. A. Gurpegui (ed.), „Actas del XVIII Congreso de AEDAN”, Universidad

- de Alcalá de Henares: Servicio de Publicaciones de la Universidad, Alcalá de Henares, 1997, pp. 335-341.
- Coşbuc, George, *Naşterea proverbelor*, în „Elementele literaturii populare”, Antologie, prefaţă şi note I.Filipciuc, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, pp. 267-274.
- Coşeriu, Eugen, *Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción*, în „El hombre y su lenguaje: estudios de teoría y metodología”, Editura Grados, Madrid, 1977, pp. 214-239.
- Coşeriu, Eugen, *Alcances y límites de la traducción*, în „Lexis: Revista de lingüística y literatura”, Vol. XXI. Nr. 2, 1997, pp. 163-184.
- Dabaghi, Azizollah, *Proverbs from the Viewpoint of Translation*, în „Journal of Language Teaching and Research”, Vol. 1, Nr. 6, 2010, pp. 807-814.
- Frenk, Margit, *Mucho va de Pedro a Pedro: (polisemia de un personaje proverbial)*, în „Scripta philologica: in honorem Juan M. Lope Blanch”, coord. Elisabeth Luna Traill, Nr. 3, 1991, pp. 203-220.
- García Romero, Fernando, *Una golondrina no hace verano*, în „Paremia”, Nr. 17, Madrid, 2008, pp. 131-142.
- Grzybek, Peter, *Foundations of Semiotic Proverb Study*, în „Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship”, The Ohio State University, Nr. 4, 1987, pp. 31-71.
- Mieder, Wolfgang, *Historia y futuro de los refranes comunes en Europa*, în „Paremia”, Nr. 9, Madrid, 2000, pp.15-24.

- Ortega Román, Juan José, *Paremiología y fraseología comparadas españolas y rumanas: buscando equivalencias, acercando idiomas*, în „Paremia”, Nr. 15, Madrid, 2006, pp. 73-81.
- O'Kane, Eleanor, *The proverb: Rabelais and Cervantes*, în „Comparative Literature”, 2, Bell & Howell Information and Learning Company, University of Oregon, 2001, pp. 360-369.
- Pănculescu, Dorina, *Le bestiaire, vehicule de l'inculturel*, în „Analele Universității din Craiova”, Editura Universitaria, Craiova, 2010, pp. 156-168.
- Pejovic, Andjelka, *La traducción serbia de las locuciones verbales en dos novelas de Miguel Delibes*, în „Paremia”, Nr. 20, 2011, pp. 29-40.
- Rodríguez Valle, Nieves, *La <creación > de refranes en Quijote*, în „Paremia”, Nr. 17, Madrid, 2008, pp. 143-151.
- Sevilla Muñoz, Julia, *Propuesta de sistematización paremiológica*, în „Revista de Filología Románica”, Nr. 8, Ed. Complutense, Madrid, 1991, pp. 31-39.
- Sevilla Muñoz, Julia, *Técnicas de la «Traducción Paremiológica» (Francés-Español)*, în *Proverbium*, Nr. 17, 2000, pp. 369-386.
- Sevilla Muñoz, Julia, *La técnica hiperonímica en la traducción de refranes y frases proverbiales*, în „El Trujamán”, Revista diaria de traducción, 2011, [<http://cvc.cervantes.es/trujaman>].

V. Site-uri web

DRAE = *Diccionario de la lengua española*, ediția a XXII-a, Real Academia Española, 2001,
<http://www.rae.es/>

*** *Dicționar de proverbe*,
<http://www.dexx.ro/index.php?a=index&d=Dicționar+de+proverbe>

*** *Refranero multilingüe del Centro Virtual Cervantes*,
<http://cvc.cervantes.es/lengua/refranero/>